

İPEK YOLUNDAKİ TÜRK GÜZERGÂHLARI

Alan BONDAREV

Avrasya Üniversitesi, Kazakistan

Kazak steplerinin doğal ve coğrafik özellikleri onun çok eski çağlardan itibaren verimli topraklar olmasını sağlamış ve bu topraklardaki insanlık kültürünün devamlı gelişimi için bir nabız görevini yapmıştır. Kaynaklarını dağlardan alan İli, Şu, Talas, Seleti nehirleri başta olmak üzere diğer küçük ırmaklar, çok sayıdaki kaynaklar ve Biyliköl, Akköl gibi göllerin havzaları sayesinde bol su kaynaklarına sahip olan ovalar insanoğlunun çeşitli yaşam faaliyetleri için elverişli ortam ve koşullar sağlamıştır. Berikkara, Aksu Jabagılı bölgesinde ve Karakıstak nehirlerinin yukarı kısmında bulunan ve birçok nadir rastlanan bitki türleriyle hayvan türlerini barındıran korular tarih boyunca oluşmuş zengin mirasıyla diğer bölgelerden ayrıcalık gösterir. Bir zamanlar bu bölgeden götürülüp, Greigi Lalesi olarak adlandırılan, aynı zamanda Türklerin atayurdunu andıran bir unsur olarak çağdaş Türkiye'nin sembolüne dönüşen Hollanda laleleri ilkbaharda buradaki uçsuz bucaksız ovaları tamamen kaplar. Kar parsı (kar leoparı), geyik, dağ keçisi, kızılkurt gibi hayvanlarla birlikte koruma altına alınan ulu doğan, cennet sinekkapanı, mavi baştankara vs. nadir rastlanan kuş türleri bin yıllar boyunca söz konusu bölgenin doğal açıdan değişik bir özelliğe sahip olduğunu gösterir. Bu arada çevre özelliklerinin tarihi mirasın bütün form ve türlerine yansımış olması da ayrıca dikkat çeker.

Dağlarda ve kayalıkların bulunduğu her yerde rastlanan kaya resimleri avlanma sahneleri, bayraktarlar, çeşitli hayvanlar ve insanların resimleriyle günlük yaşamı tasvir eden muhteşem bir sanat galerisini oluşturur. Kayalara çizilmiş tekerlikli araba ve kağıt türlerinin resimleri tekerleğin atayurduna, yani Kazakistan topraklarına dair bilgileri pekiştirip, tamamlamaktadır. Teker-

lekli arabaların, süvarilerin ve bayraktarların resimleri Kazakistan'da yaşayan halkların Hindistan, Afganistan ve Avrupa'ya uzanan göç yoluna işaret eder. Kazakistan genelinde yayılan çok sayıdaki kaya resimleri çok güzel turizm güzergâhlarını oluşturabilir.

Türkistan topraklarında bulunan kültürel mirasın bütün unsurlarına bu mukaddes toprakların kutsallığına dair, genel olarak çevreye dair düşünceler yansımıştır. Dünyayı yaratan Tengri ve Yer-Su gibi üstün güçlere tapma ritüellerinin gerçekleştiği yerlerde yapılan kutsal anıtlar ve onların kutsal topraklardaki temsilcileri olan büyük şahsiyetler için dikilen taş heykeller muhteşem abideleri oluşturur. Değişik yapıdaki Merke, Jaysan ve Kumay gibi Türk tapınakları, muhtevası, içinde dikilen heykellerin değişik şekilleri ve yapısı ile göz kamaştırır. Merke'nin yüksek dağ yaylalarında toplam onlarca höyük (kurgan) ve oradaki taş yığınlarının tepesinde veya onların doğu tarafında dikilen toplam 76 taş heykel incelenmiş ve yeniden kazandırılmıştır. Höyüklerde erkek heykelleriyle birlikte çeşitli yaşlardaki kadın heykelleri de dikilmiştir. Çift kadın heykellerinin bulunduğu höyüklere de rastlanır. Merke nehrine dökülen binlerce kaynaklarıyla el değmemiş doğaya sahip ve Orta Çağa ait tarihi kaynaklarda Mınbulak/ Bin Kaynak olarak anılan yüksek dağ tepesindeki yaylanın kutsal bir bölge olarak seçilmesi Türk halklarının geleneksel dünya görüşünden kaynaklanmaktadır. Türklerde Uzay ve Dünyanın (Yer) birliği canlı bir varlık olarak kabul edilmiştir. Toplumun günlük hayatında ise, Vatan'ı düşünen, himaye eden ve koruyan özel şahsiyetler Merke tapınağındaki heykellerin başlıca konusunu, ana fikrini oluşturmuştur. Taş heykellerin ellerindeki küpler su içindir. Türkler kutsal su ile kendi halkına sadakatini belirterek ant içmiştir.

Merke bölgesi, kültür mirasının çok yönlü izleriyle karşımıza çıkar. Mınbulak bölgesi, doğası ve dini ritüellerle ilgili anıtlarıyla insanı hayretlere düşürürken; Saka dönemi hükümdarlarına ait büyük kurganlar, kaleler, yerleşim birimleri ve Aspara kalesinin günümüze kadar korunmuş duvarları, Orta Çağlardaki Merke şehrinin merkez bölümüne ait yıkıntılar, Türk boylarının damgaları, kurban kesme yerleri ve diğer birçok unsur söz konusu mirasın muhtevasını anlamamıza yardımcı olur. Taşa kazınmış tek satırlık runik yazıtlar insanı bu mukaddes toprakların kutsallığına dair düşüncelere iter. Mesela, Merke-8 yazıtlarından birinde "Benim atalarımın kutsal dağları" denilmiştir.

Kindiktas tepesi ve Jaysan ovasına doğru uzanan güzergâhlardan biri Karluk ve Oğuz Türkleri tarafından doğanın üstün güçlerine, içinde yaşadığı çevreye ve toplumun üstün şahsiyetlerine tapma ritüellerini gerçekleştirme

yeri olarak seçilmiştir. Jaysan tapınağındaki anıtlar, Merke'deki taş heykelli tapınak-höyüklerden farklılık arz eder. Jaysan'daki anıtların etrafı dörtgen şeklinde taşlarla çevrilmiş ve doğu taraflarında Türk asilzadelerinin heykelleri dikilmiştir. Heykellerin şekil bakımından birbirinden farklılık arz etmesi, bu heykellerin toplumun çeşitli kesimlerinden olan kişiler için dikilmiş olduğunu göstermektedir. Mesela, Kağan, onun danışmanı, üç boynuzlu baş kiyafeti giyen rahip ve hayattayken toplumun sevgi ve saygısını kazanan diğer şahsiyetlerin heykelleri.

Terekti, Kaskırsay, Üngirli kanyonlarında çok sayıda bulunan kaya resimlerinden oluşan doğal galeri, insanların içinde yaşadığı dünyaya ilişkin görüşlerini yansıtır. Kaya resimlerinin yanında çeşitli boyların damgaları da çizilmiştir. Söz konusu damgalar, bu toprakların binyıllar boyunca bu bölgede yaşayan halklara ait olduğunu belgelemektedir. İlbahar bayramlarında veya diğer bayramlarda doğaya tapma ritüellerini tasvir eden kaya resimleri muhteşem bir resim sanatı örneklerini arz etmekte ve eski sanat konusunda ilgi duyan kişilerin, araştırmacıların dikkatini çekebilir.

Kazakistan'ın turizm güzegahları eski şehirler, Türk Kağanlarının kaleleri, heykel biçimindeki birçok anıtlıya birlikte tapınak merkezleri, bu topraklarda çok eski çağlardan beri yaşayan On Ok Budun, Türgeş, Karluk, Dulat vs. boyların damgaları gibi kültürel mirasın türlerini barındırması açısından dikkat çeker. Boyların damgalarının aynısı Türk Kağanlarına ait maden paralarda da bulunmuş ve daha sonra Kazak boylarının damgaları olarak korunmuştur.

Kazakistan'ın turizm güzergâhlarının cazibesi, zengin bir kültür mirasından ve doğal güzelliklerinden kaynaklanmaktadır. Yerli ve yabancı bilim adamları, üniversite, okul öğrencileri ve genel olarak halkın çeşitli kesimleri arasında yapılan bilgiyi yayma çalışmaları ve Merke, Şu illerinde, Akmola Bölgesinin Yereymentau ilinde elde edilen bilimsel deneyimler Kazakistan'da turizm sektörünü geliştirmenin uygun ve elverişli yollarını göstermektedir.